

איך הפסקנו לפחד ולמדנו לאהוב קומיקס

הז'אנר שנחשב עד לא מזמן כמיועד לילדים וחובבי גיבורי
על בלבד, צובר בשנים האחרונות הכרה ביקורתית
ומתחיל לעסוק גם בנושאים כמו היסטוריה,
מדע ועוד. כך התגבר הקומיקס על הדעות
הקדומות, ותפס מקום מרכזי על
מדף הספרים - בבית הספר
או אפילו בבית הכנסת

גלית לוי

למידה אחרת | רומנים גרפיים

מגפת הקורונה כפתה עלינו הרגלים חדשים. הילדים עברו ללמוד בקפסולות, החופשות נערכו בתוך גבולות ישראל וכולנו גילינו כמה קל לערוך קניות באמצעות האינטרנט. תחום מרכזי נוסף שעבר שינוי מהותי הוא של התערוכות, הירידים והכנסים הבינלאומיים. אם פעם הם היו הזדמנות קורצת לטוס למדינה אחרת, להסתובב בין קולגות מכל העולם ולנשום ניחוח חו"ל, כיום רוב האירועים האלה נערכים בתוך המסך שלנו.

כך היה גם במקרה של היריד השנתי לספרות ילדים, שמתקיים מדי שנה בבולוניה שבאיטליה, אך השנה נהפך לווירטואלי בגלל הקורונה. ואולם, לאו דווקא הקורונה העסיקה את באי היריד. אלה מהם שהשתתפו באחד המושבים דנו במגפה מסוג אחר לגמרי – הפופולריות הגוברת של הקומיקס והנובלות הגרפיות על מדף ספרי הילדים. המדיום אכן נהפך לווירוס מדבק ברחבי העולם: יותר ויותר הוצאות לאור מקפידות לכלול ספרי קומיקס ונובלות גרפיות בתוכניות השנתיות שלהן, וכך הן עונות על הביקוש הרב, וגם יוצרות רבי מכר מסוג חדש.

הקומיקס לא רק מחולל מהפכה בהוצאות הספרים, אלא גם הולך ומשנה את פניו – ואת התרמית שלו. אם עד לא מזמן הוא נחשב לז'אנר שבו עושים שימוש בשפה יומיומית, שלא לומר נמוכה, בסלנג ואפילו בקללות, לצד עלילות פשטניות עם גיבורי על, הרי שלאחרונה משמש המדיום כלי לימודי המקדם העשרה בתחומים כמו היסטוריה ומדעים. למרות הפורמט שמעניק מקום נרחב לאיורים על חשבון הטקסט, ואולי דווקא בזכותו, החלו הקומיקסאים לעסוק בנושאים רחבים שאינם בדיוניים.

השינוי הדרמטי הזה לא פוסח גם על מדף הספרים בעברית, ובשנים האחרונות אנחנו רואים יותר ויותר ספרי העשרה שמגיעים בצורת קומיקס – מסיפורים היסטוריים כמו היומן הגרפי של אנה פרנק (ארי פולמן ודוד פולנסקי, הוצאת דביר) ועד למדריכי מיניות.

שני ספרי קומיקס, או בשמם המעודכן רומנים גרפיים, נחשבים למייסדי הז'אנר הרציני יותר – האחד הוא "מאוס" של ארט ספיגלמן, שהוא ספר זכרונות על תקופת השואה שיצא ב-1980; והשני הוא "המזימה" של ויל אייזנר, על הפרוטוקולים של זקני ציון. מאז שיצאו לאור, כבשו את המדף רומנים גרפיים רבים נוספים על השואה וספרי

אמנון זילבר, מנהל אגף החינוך במוזיאון לקריקטורה וקומיקס בחולון: "יש כמות אדירה של יוצרים חדשים בעברית, ויש פריחה גדולה שיוצרת היצע מגוון. אם מורה רוצה לחקור תחום מסוים דרך קומיקס, אנחנו נפתח בפניו את כל החומרים שברשותנו"

זכרונות אחרים שהבליטו את הרבגוניות הגלומה במדיום הזה.

ומה שקורה במדף ספרי המבוגרים מקבל ביטוי גם במדף ספרי הילדים והנוער. מיכל פז קלפ, עורכת מדור ספרות הילדים, הנוער והקומיקס בהוצאת "כתר", טוענת כי "השילוב בין איורים לטקסט והבחירה של הקורא כיצד ומתי לעבור מפריים לפריים, הופכים את הקומיקס למכשיר אורייני נפלא שמעודד למידה עצמאית".

פז קלפ, שיש לה תרומה רבה למהפכת הקומיקס בישראל, שמחה בהתרחשויות האחרונות: "הקומיקס הוא אמצעי ביטוי לספרי זכרונות והיסטוריה, כמו גם לעלילות של גיבורי על, ספרי מדע ועובדות לצד ספרי מנגה מהמזרח ותכורת ז'בנג' הוותיקה", היא אומרת, ומבטיחה כי בשנה הקרובה יצא ב"כתר" מדריך למיניות בקומיקס, לצד "לאפות כמו קונדיטור" (פאלין קוך) שילמד טכניקות אפייה במדיום זה.

כמי שאצרה בעבר תערוכות במוזיאון הקומיקס בחולון, פז קלפ שומרת אצלה קטעי ארכיון משנות ה-90 של המאה שעברה שבהם כונה הז'אנר "ספרות קלוקלת" והואשם בהשחתת הקוראים. "כיום", היא אומרת בגאווה, "זה לגמרי אחרת".

הרבה יותר מסיפור בתמונות

אחד הסקטורים הראשונים שגילו את הקומיקס ככלי למידה חינוכי בעברית הן ההוצאות לאור הפונות לקהל חרדי. "בכל בית כנסת יש מדף של ספרי קומיקס שעוסקים באמרות חז"ל, בסיפורים של הבעש"ט ואפילו בקבלה", אומרת פז קלפ. ומה שמתאים לספרות החכמים עונה גם על דרישות הקלאסיקות ממיטב ספרות המערב. בעתיד, אמורה לצאת לאור גרסת קומיקס של הקלאסיקה "האסופית" (בהוצאת כתר), שתצטרף לכותרים "נשים קטנות" (אף הוא בהוצאת כתר) ו"בילבי" (עם עובד).

השם הצרפתי לקומיקס הוא Bande Dessinée, שמשמעותו סיפור בתמונות. אבל פז קלפ טוענת שקומיקס הוא הרבה יותר מזה. כמדיום שחביב על קוראים צעירים, הקומיקס יכול לעודד בקרבם את המוטיבציה לקרוא ולהבין. האיורים הם אמצעי "להמתיק את הגלולה", כדבריה, ומושכים את תשומת הלב.

"דווקא ילדים שיש להם קשיי ריכוז וקשב מצליחים יותר להטמיע את המידע, כי הם מקבלים אותו מכמה ערוצים במקביל", טוענת פז קלפ,

ומוסיפה כי "קומיקס מגיע הרבה פעמים עם הומור. גם זה עוזר לפשט תכנים מורכבים בספרי העשרה, כך שהטון ואופן הסיפור קלים לעיכול ומסמנים את יתרונות המדיום הזה על פני ספרי העשרה רגילים".

הקומיקס אולי התחיל את דרכו בניסיון להתחבב על קהל הקוראים באמצעות גיבורי על ועלילות בדיוניות, אך לאחרונה הוא מגייס את האהדה שצבר כדי להנגיש לציבור גם תכנים מדעיים והיסטוריים. וכך, לצד "קפטן תחתונים" הפופולרי, יצאו לאחרונה גם ספרי קומיקס המתארים פרקים בהיסטוריה: "המחבוא" (זמורה ביתן) והסיפור "המסע לאתיופיה" (ידעות אחרונות) או "פלאפל עם חריף" של מישל קישקה (מורן) שהוא שיעור בישראליות, לצד סדרות קומיקס שעוסקות במדע וגיאוגרפיה. גם דובי קייך יצר סדרת ספרי קומיקס העוסקת בדינוזאורים ורובוטים.

מי שבקי ברזי העולם הזה מבחין גם שבשנים האחרונות, הוצאות הספרים מקפידות על עריכה יסודית יותר של ספרי הקומיקס, במיוחד בקומיקס שאינו עלילתי. "לא כל אחד מסוגל לקרוא קומיקס בקלות", אומרת פז קלפ. "אני מכירה הרבה מבוגרים שמתקשים לעמוד באתגר. אבל ילדים, לעומת זאת, יכולים לחבר את המילים, האותיות

כיתוב תמונה כיתוב תמונה צילום: דודו בכר/עיתון הארץ

אורי פינק, יוצר קומיקס: "הקומיקס בעברית פשוט משלים פערים מול מה שקרה מאז ומתמיד בעולם. זו התפתחות טבעית, והשאלה היא למה זה קורה רק עכשיו. גם אני למדתי על האימפריה הרומית כשקראתי לראשונה את 'אסטריקס'. קומיקס הוא מדיום קומוניקטיבי"

והדימויים החזותיים, וקומיקס מוצלח הוא כזה שמאפשר לקרוא את הנרטיב ביחד ובהלימה". היא מוסיפה שספרי קומיקס אינם נקראים פעם אחת אלא שוב ושוב, ולכן הם מתאימים ללמידה עצמאית מרחוק. "בכל קריאה של קומיקס לומדים משהו חדש. ספר קוראים פעם אחת, וגם אם הבנת רק רבע ממנו, לא תחזרי לקרוא. בקומיקס, בכל קריאה אנחנו מתמקדים בהיבט אחר: פעם באיורים, פעם בטקסט ופעם בשילוב ביניהם. בשנים האחרונות משרד החינוך מחייב שילוב קומיקס בספרי הלימוד לגילאים נמוכים, מתוך הבנה שזהו אמצעי לקרב את המידע לילדים; ויש ספרי לימוד רבים שחלקים גדולים מהם הם קומיקס".

מה הופך את הקומיקס למכשיר למידה טוב כל כך?

"האיורים, הקומוניקטיביות, האפשרות לתמצת ולהביא את העיקר בתוך בועות. הקומיקס מאפשר להציג את העובדות החשובות, הוא רותם את הוויוזאליה להדגמה והעמקת הסבר, והוא מאפשר ללומדים לחזור ולקרוא שוב ושוב ולהטמיע את החומר טוב יותר, מאחר שלא מדובר בספרים ארוכים".

«««

תיקון בעזרת הספרים

חלוץ הקומיקס העברי ויוצר חבורת "זבנג", הקומיקסאי אורי פינק, לא מבין על מה המהומה: "הקומיקס בעברית פשוט משלים פערים מול מה שקרה מאז ומתמיד בעולם", הוא אומר. "זו התפתחות טבעית, והשאלה היא למה זה קורה רק עכשיו. גם אני למדתי על האימפריה הרומית כשקראתי לראשונה את 'אסטרקס'. קומיקס הוא מדיום קומוניקטיבי".

פינק עצמו רתם את כישוריו כקומיקסאי כשפרסם במגזין "אותיות" את הסדרה "שרברב הזמן", שעסקה במפגשים עם דמויות מפתח בציונות. כיום הוא מוציא לאור את סדרת הספרים "האקדמיה המצוירת" של דניאל ליכטר, שעוסק בנושאים כלליים כמו וירוסים או אמנים משפיעים דוגמת שייקספיר.

אחת מסדרות הקומיקס המצליחות ביותר בשנים האחרונות היא כאמור "קפטן תחתונים" של דאב פילקי, שמהווה דוגמה מובהקת לנוסנס סלפסטיקי. האגדה מספרת שפילקי כתב את הסדרה

מיכל פז קלפ, עורכת

ב"כתר: "בדיוק כמו

שאפשר לספר בקומיקס

על מלחמות העולם או

את סיפורי בראשית, גם

התלמידים יכולים לאייר

סיפור בקומיקס תוך

הקפדה על העובדות

והחלקים המדעיים בצד

האיורים, הצבעוניות

ואפילו ההומור"

כי סבל בעצמו מבעיות קשב וריכוז כילד, ובביקוריו בספריה תמיד חש מתוסכל מספרים עם אותיות קטנות ומעט איורים. בבגרותו הוא ביקש לעשות תיקון בעזרת סדרת ספרים שתאפשר לילדים להרגיש שיש להם כוח.

בין היתר, פילקי תכנן את הספרים בסדרה כך שבכל אחד מהם יש 140 עמודים – דרישת המינימום עבור יומני הקריאה בבתי הספר האמריקאיים. כך, מורים ומנהלים – כמו מנהל בית הספר שעומד במרכז העלילה ומתואר כמי ששונא קומיקס – לא יוכלו לטעון שהספרים קצרים מכדי לכתוב עליהם יומן קריאה.

פז קלפ מציינת יתרון ברור של ספרי הקומיקס – המעורבות של הקורא. "קוראי קומיקס לוקחים חלק אקטיבי בקריאה; מנחשים מה קורה בין פריים לפריים, מרמיינים את הקולות המסומנים בעזרת סימנים גרפיים ומחליטים באיזה קצב לעבור מתמונה לתמונה. קריאה בקומיקס משלבת כמה חושים. במובן הזה, ספרי קומיקס הם הדבר הקרוב ביותר לחוויה אינטראקטיבית שמעצבת למידה חווייתית. הקומיקס קרוב מאוד לקולנוע", אומרת פז קלפ.

מסרים קצרים ומהירים

גם במוזיאון לקריקטורה וקומיקס בחולון מסכימים שהמדיום הזה מתאים לדור שרגיל לצרוך תכנים באמצעים ויזואליים ולקבל מסרים קצרים ומהירים. מיכל קורמן, ראש תחום התוכן החינוכי במוזיאון, מתייחסת לקומיקס כאל מדיום אסתטי שמעודד אצל הקוראים את ההנאה הוויזואלית ומעורר יצירתיות, בצד החשיפה למידע; ואילו אמנון זילבר, מנהל אגף החינוך במוזיאון, מציע למורות ולמורים לבקר בארכיון המוזיאון כדי לאתר חומרים שעשויים להתאים לתכנים הלימודיים.

בגל הראשון של הקורונה, פעילות המוזיאון הושבתה, אך בקיץ כבר נפתחו סדנאות אונליין ושיעורים מצולמים, שיכולים לשמש בעתיד גם את הלומדים מרחוק. "יש כמות אדירה של יוצרים חדשים בעברית, ויש פריחה גדולה שיוצרת היצע מגוון", אומר זילבר. "אם מורה רוצה לחקור תחום מסוים דרך קומיקס, אנחנו נפתח בפניו את כל החומרים שברשותנו".

פז קלפ מציעה לתת לתלמידים משימות קומיקס כדי להטמיע תכנים. "בריוק כמו שאפשר לספר בקומיקס על מלחמות העולם או את סיפורי בראשית, גם התלמידים יכולים לאייר סיפור בקומיקס תוך הקפדה על העובדות והחלקים המדעיים בצד האיורים, הצבעוניות ואפילו ההומור".

ספרי קומיקס שכדאי לקרוא

אנה פרנק
היומן הגרפי
ארי פולמן, דוד פולונסקי.
דביר

כמו מקצוענים
לאפות כמו קונדיטור
פאלין קור. כתר

פיצרייה קמיקזה
אתגר קרת, אסף חנוכה.
זב"מ

קומיקס מדעים
דינוזאורים, מאובנים ונוצות
מ"ק ריד וג'ו פלאד. כתר

מג, ג'ו, בת' ואיימי
(עיבוד לנשים קטנות)
ריי טרסרו וברה אינדיגו.
זב"מ

מי בכלל המציא את בית הספר?
שהם סמית ועינת צרפתי.
כנרת זמורה ביתן

ארטמיס פאול
הרומן הגרפי
אואן קולפר, אנדרו דונקין.
כנרת

המסע לאתיופיה
בעקבות ביתא ישראל
יוסי ורותי-אנטהון טורצקי,
חיים אקשטיין. ידיעות ספרים

עוגר ובכתיבה משותפת עם מאיר גולדברג). גיבור הסדרה הוא ננו, ילד כבן 10 שהוריו יצאו למסע ארוך בחלל והוא מבלה זמן רב במקום העבודה של סבתו, שהיא הטבחית בקפטריה של המכון המדעי. הדמויות נפגשת עם בני תרבויות שונות – אינדיאנים, סינים ואסקימואים, ועוסקות בסוגיות מדעיות.

על המדף כבר אפשר למצוא ספרי קומיקס מתורגמים ותיקים על החלל (סאלי קינדרברג וטרייסי טרנר, בהוצאת אגם), קומיקס מדעים – דינוזאורים, מאובנים ונוצות (מ"ק ריד וג'ו פלאד, בהוצאת כתר) ואת סדרת המקור "למה בריבוע" על המצאות ומציאים (דני ספרים). כל אחד מן הספרים נשען על תחקיר ועל עיבוד העובדות לפורמט הקומיקס. בזמורה ביתן ייצא עיבוד קומיקס לספרו של פרופ' יובל נח הררי "קיצור תולדות האנושות", עדות נוספת לכך שעולם

המו"לות חווה סוג אחר של "המפץ הגדול". קורמן מדגישה כי קומיקס טוב מחייב ויזואליה מרשימה. "כבר עשו את סיפורי בראשית בקומיקס, ועיבודים של עגנון בקומיקס (שי צ'רקה). לאחרונה גם בעולם ניתנה הכרה לשתי יוצרות ישראליות חשובות, אילנה זפרן והילה נועם, שקומיקס שלהן שולב באנתולוגיה בינלאומית שעסקה ב־MeToo. המדיום יכול לשמש כלי ואמצעי לספר כל סיפור".

בסיפורו של הקומיקס, אם כן, יש את כל האלמנטים הדרושים ליצירת חוברת קומיקס אהובה: גיבור שמתחיל בשוליים, לעתים רחוי ומגורה כשהמיינסטרים לועג לו, אך לאט לאט עושה את דרכו למרכז וזוכה בהערכה כלל עולמית, כשהוא מסוגל לעשות כמעט הכל. סביר להניח שלעלילה הזו יהיו המשכים מרתקים לא פחות – וכדאי לעקוב. ☺